MIĘDZYNARODOWE SYMPOZJUM NA TEMAT „OSADNICTWO PRAHISTORYCZNE A ŚRODOWISKO NATURALNE"

Halle 3-6 V 1978

Wzrastająca rola badań wieloaspektowych nad środowiskiem naturalnym w czasach prahistorycznych stała się bodźcem do zorganizowania Międzynarodowego Sympozjum w Halle (NRD), poświęconego omówieniu aktualnego stanu badań i perspektyw wynikających z tych badań dla archeologii. Organizatorem Sympozjum była Sekcja Nauk Orientalnych i Starożytnych, Wydziału Pra- i Wczesnej Historii Uniwersytetu Marcina Lutra, Halle—Wittenberg (Sektion Orient- u. Altertumswissenschaften, Wissenschaftsbereich Ur- u. Frühgeschichte, Martin-Luther-Universität, Halle—Wittenberg) pod kierunkiem prof. dr. F. Schlette oraz miejscowe Muzeum Prahistorii (Landesmuseum für Vorgeschichte) kierowane przez prof. dr. H. Behrensa. W spotkaniu wzięło udział kilkadziesiąt osób, w tym 12 z zagranicy (Czechosłowacji, Holandii, Polski, RFN i Węgier), reprezentujących różne dziedziny nauki, jak archeologia, palinologia, gleboznawstwo, kartografia. Polskę na Sympozjum reprezentowali A. Leligdowicz i J. Lech z Zakładu Epoki Kamienia IHKM PAN w Warszawie, K. Przewoźna-Armon z UMK w Toruniu, J. Rydzewski z Zakładu Archeologii Małopolski IHKM PAN w Krakowie oraz T. Wiślański z Zakładu Archeologii Wielkopolski IHKM PAN w Poznaniu. Ogółem wygłoszono 21 referatów, które można podzielić na trzy grupy tematyczne: 1 — przyrodniczą, 2 — archeologiczną, 3 — geograficzną.

Referaty grupy przyrodniczej dotyczyły aktualnego stanu badań nad środowiskiem naturalnym w okresie od neolitu aż po wczesne średniowiecze oraz roli analizy pyłkowej i malakofauny w badaniach archeologicznych. W referatach archeologicznych główną uwagę poświęcono problemom osadniczym, a także wydobyciu i rozprzestrzenianiu niektórych ważnych surowców (krzemień, miedź). Referaty geograficzne ujawniły nowe możliwości wykorzystania osiągnięć kartografii na potrzeby nauk historycznych, w tym również badań pradziejowych.

W referacie pt. *Las i teren otwarty podczas neolitu w rejonie hercyńskim* E. Lange z Berlina wskazała na możliwości wykorzystania analizy pyłkowej do poznania stopnia zalesienia czarnoziemów na obszarze hercyńskim w holocenie. Z analiz pyłkowych przeprowadzonych na tym terenie wynika, że pokrywa leśna utrzymywała się aż po średniowiecze, kiedy to intensywne karczowanie doprowadziło do dzisiejszego słabego zalesienia czarnoziemów. Natomiast w neolicie, kiedy dominowały lasy dębowe, osadnictwo ograniczało się do niewielkich przestrzeni odkrytych. Następnie E. Ehwald z Berlina przedstawił *Problem powstania czarnoziemów pod pokrywą leśną*, wykazując, że brak jeszcze pełnego obrazu powstania czarnoziemów. Dominuje wprawdzie przekonanie, że czarnoziemy powstały pod pokrywą stepową, lecz niektórzy badacze dopuszczają możliwość ich powstania pod pokrywą leśną. Istnieje szereg hipotez nie wykluczających się nawzajem. Można w każdym razie przyjąć formowanie się czarnoziemów pod lasami mieszanymi o rzadkim zadrzewieniu, z roślinnością krzewiastą. Wskazują na to przykłady zarówno z terenów leśnych Syberii, jak i z USA, gdzie stwierdzono wyraźną granicę między czarnoziemami prerii i strefy leśnej. Proces degradacji czarnoziemów można wiązać z takimi czynnikami, jak wahania temperatury, kwaśność gleby, warunki hydrograficzne.

W kolejnym wystąpieniu — *Udział badań malakofauny przy odtwarzaniu pierwotnych stosunków ekologicznych*, D. Mania z Halle omówił rolę analiz malakofauny w badaniach prahistorycznych. Stwierdził on, że badania te nie są w stanie zaspokoić bieżących potrzeb archeologów pod względem przedstawienia warunków środowiska naturalnego w danym okresie. Mogą dostarczyć jedynie ogólnych wniosków co do rozwoju szaty roślinnej, warunków klimatycznych oraz stosunku: las — step.

E. Gringmuth-Dallmer z Berlina w referacie pt. *Gleba jako czynnik lokalizacyjny pra- i wczesnohistorycznych osad w aspekcie porównawczym* przedstawił przeglądowo na przykładzie kilku okręgów NRD stopień wykorzystania poszczególnych rodzajów gleb w wybranych kulturach, których rozprzestrzenienie kształtowało się mniej więcej równomiernie. Wykazał, że w neolicie eksploatowano na ogół średnie gleby, chociaż np. w kulturze amfor kulistych zakładano osady na glebach lekkich, co — jak sądzą różni badacze — świadczyć może o przewadze hodowli.

Najliczniejsza była druga, archeologiczna grupa tematyczna obejmująca 15 referatów. Jako pierwszy wystąpił H. Behrens z Halle z referatem pt. *Środowisko naturalne w aspekcie związków czynników historycznych neolitu na obszarze środkowej Łaby i Soławy*. Występujące w omawianym okresie (4500-1700 p.n.e.) warunki klimatyczne (temperatury średnie o 2-3° wyższe niż obecnie, zróżnicowane strefy opadów, suchszy klimat) sprzyjały rozwojowi osadnictwa w dorzeczu środkowej Łaby. Świat zwierzęcy i roślinny nie ulegał zmianom przez cały okres neolitu, dostarczając pożywienia i budulca (drewno) osadnikom. Natomiast za czynniki historyczne kształtujące osadnictwo referent uznał wpływy z południowego wschodu.

F. Schlette w swym wystąpieniu: *Stosunki pomiędzy człowiekiem a środowiskiem naturalnym na północnym i wschodnim przedgórzu Harzu*, omówił niektóre ważniejsze czynniki decydujące o wyborze miejsc zakładania osad. Mimo że postawę stanowiło występowanie wody, osady zakładano często na wyniesieniach, nie zawsze w bezpośrednim sąsiedztwie źródła wody, od którego odległość może wahać się np. od 50 do 250 m u kultur wstęgowych, przy czym cmentarzyska związane z osadami leżą zawsze wyżej. Podobny temat był również przedmiotem rozważań D. Kaufmanna z Halle, który w referacie pt. *Obserwacje osadnicze podczas wykopalisk osady kultury ceramiki wstęgowej rytej* jako przykład podał badaną przez siebie od roku 1973 osadę w Eilsleben, Kr. Wanzleben; natomiast H. Lies z Magdeburga zapoznał zebranych z sytuacją osadniczą badanego przez siebie rejonu przełomu Łaby.

W. Schwellnus (*Na temat struktury i rozwoju osadnictwa neolitycznego Płyty*

Aldenhoveńskiej) i A. Zimmermann (*Zaopatrywanie osad neolitycznych na Płycie Aldenhoveńskiej w surowiec krzemienny*) z Kolonii omówili zagadnienia osadnicze na tym obszarze. A. Zimmermann oparł swe uwagi na metodach statystycznych. Następnie J. Lech i A. Leligdowicz przedstawili referat pt. *Sposoby zaopatrywania się w krzemień oraz stosunek przestrzenny osad i kopalń w dorzeczu Wisły od 5 do 2 tys. p.n.e.* Zrelacjonowano w nim wszystkie znane z obszaru Polski sposoby wydobywania krzemienia, rozprzestrzenienie poszczególnych rodzajów surowca w obrębie głównych ugrupowań kulturowych oraz stosunek regionów kopalnianych do skupisk osadniczych.

Zagadnienie wydobycia i dystrybucji innego ważnego surowca — miedzi, było kluczowym punktem referatu E. Pleslovej-Štikovej z Pragi, pt. *Stosunki między obszarem osadniczym, występowaniem rudy i rozwojem kulturowym w okresie powstania metalurgii.* Rozpatrzyła ona ten problem na tle rozwoju kulturowego najstarszych znanych cywilizacji. W toku dyskusji zabrał głos m.in. dr H. Quitta z Berlina, który większą rolę w tzw. skoku kulturowym od neolitu do eneolitu przypisuje rozwojowi produkcji żywności i związanym z tym zmianom w odżywianiu, umniejszając wyraźnie rolę rozwoju samej metalurgii. W następnym referacie pt. *Swifterbant — wczesnoneolityczne stanowisko w słodkowodnej delcie zlewowej* J. D. van der Waals z Groningen omówił bardzo ciekawą sytuację osadniczą na zalewowym wybrzeżu holenderskim, gdzie mamy do czynienia z wczesnym wykorzystaniem takich terenów przez osadnictwo i z dobrze zachowanymi pozostałościami kulturowymi.

T. Wiślański w referacie pt. *Stosunki osadnicze na ziemi pyrzyckiej* skoncentrował się na kulturach: ceramiki wstęgowej rytej, pucharów lejkowatych i amfor kulistych. Referat K. Przewoźnej-Armon pt. *Osadnictwo nad Jeziorem Janikowskim na Kujawach* (d. Jez. Pakoskie) oparty był na wynikach badań przeprowadzonych przez Poznańską Pracownię Archeologiczno-Konserwatorską PP PKZ. Przedstawiono w nim stojące przed prahistorią możliwości poznawcze przeprowadzonych na dużą skalę badań powierzchniowych przy okazji realizacji wielkich założeń inwestycyjnych (w tym przypadku sztucznego zbiornika wodnego). Zakres chronologiczny tematu obejmował czasy od neolitu do wczesnego średniowiecza. J. Rydzewski wygłosił obszerny referat pt. *Liczebność grupy ludzkiej a przypuszczalna produktywność środowiska naturalnego na przykładzie osady kultury łużyckiej w Wawrzeńczycach.* Na podstawie różnych wyliczeń autor podjął próbę określenia liczby tamtejszej społeczności, wielkości areału upraw i czaso- oraz pracochłonności zajęć związanych z uzyskiwaniem środków żywności. Ten kierunek badań otwiera szerokie perspektywy poznawcze zarówno przed historykami gospodarki, jak i przed archeologami, chociaż na obecnym etapie budzi jeszcze wiele dyskusji. J. Torma z Budapesztu omówił *Historyczno-osadnicze problemy neolitu na Węgrzech* na przykładzie obszaru leżącego bezpośrednio na północ od jeziora Balaton. W kolejnym wystąpieniu: *Zmiana stosunku człowiek — środowisko naturalne w prahistorycznych okresach Kraju Gothaańskiego*, D. Müller z Halle przedstawił zmiany osadnicze i ich przyczyny przeglądowo w poszczególnych kulturach do wczesnego średniowiecza. Jako ostatni w serii archeologicznej wystąpił S. Griesa z Berlina z referatem na temat: *Stosunki osadnicze w przełomie Odry od neolitu do okresu słowiańskiego.* Wykazał on, że w rejonie środkowego Nadodrza w miejscach dzisiaj nie nadających się do osadnictwa istniały w neolicie warunki zupełnie odmienne, związane z cieplejszym i suchszym klimatem. Z podobnym optimum klimatycznym mielibyśmy również do czynienia w okresie wczesnego średniowiecza. Obecnie warstwy kulturowe występują często pod wielometrowej miąższości osadami rzecznymi, co znacznie utrudnia badanie.

W trzeciej grupie tematycznej — kartograficznej, wygłoszono tylko dwa referaty. M. Buchvaldek z Pragi omówił *Znaczenie map znalezisk w interpretacji pra-*

historycznej, a W. Roubitschek z Halle — *Postępy nowoczesnej kartografii i problemy geoinformacji*. Przedstawił w nim najnowsze metody stosowane w kartografii, które mogłyby znaleźć szersze zastosowanie w archeologii, również pradziejowej. Zaznaczył przy tym, że zdjęcia satelitarne wykorzystywane już od dłuższego czasu na potrzeby kartografii nie potwierdziły jak dotąd swojej przydatności do badań archeologicznych.

Program Sympozjum obejmował również całodniową wycieczkę naukową po stanowiskach archeologicznych północnego przedgórza Harzu, Równiny Magdeburskiej oraz dorzecza Łaby i Soławy. Celem jej była konfrontacja w terenie omawianych problemów osadniczych, dlatego też w trakcie tego objazdu zwracano uwagę na warunki naturalne zwiedzanego obszaru, takie jak rzeźba terenu, hydrografia, zróżnicowanie klimatyczne, cechy edaficzne, szata roślinna.

Podsumowania obrad dokonał prof. Schlette, który wskazał na potrzebę kontynuowania tego rodzaju współpracy naukowców reprezentujących różne dziedziny naukowe. Przewidziane jest w najbliższym czasie wydanie drukiem wszystkich materiałów Sympozjum.

Andrzej Leligdowicz